

KUZEYDOĞU ANADOLUDA ÖNEMLİ BİR YERLEŞME-DANAMAYALI

Ayşe Nur MORKOÇ^{1*+}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

*aysenurmorkoc@trakya.edu.tr

+ORCID: 0000-0001-9931-2159

Öz- Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Kars ili, tarihin en eski dönemlerinden itibaren insanoğlu tarafından yerleşim yeri olarak tercih edilmiş ve birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin akarsu potansiyeli bakımından zengin olması, önemli yol ağlarının kesişim noktasında bulunması, verimli tarım arazilerine sahip olması ve yaylalarında yapılan hayvancılık faaliyetleri yerleşim görmesine neden olan önemli coğrafi özelliklerdir. Kars ve çevresinde en erken yaşam izleri Paleolitik Çağ'da görülmüştür. Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren görülmeye başlayan yerleşim merkezleri, İlk Tunç Çağı ile birlikte artmaya başlamış ve bu yerleşim yoğunluğu Urartu Devleti'nin bölgedeki etkisinin artması ile birlikte devam etmiştir.

Bölgede gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarında önemli tarihi ve arkeolojik merkezler tespit edilmiştir. Kars'ta tespit ettiğimiz Danamayalı Yerleşmesi de Geç Kalkolitik Çağ ile birlikte yerleşimin başladığı ve zamanla yerleşme yoğunluğunun arttığı bir merkezdir. Bu çalışmada Danamayalı Yerleşmesi hem konumu hem de keramik özellikleri ile değerlendirilerek, merkezin Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Eski Çağ tarihindeki önemi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler- Kuzeydoğu Anadolu, Kars, Karaz Kültürü, Diauehi, Urartu, Keramik.

AN IMPORTANT CENTER IN NORTHEAST ANATOLIA: DANAMAYALI

Abstract- Kars Province, located in the Northeastern Anatolia Region, has been preferred as a settlement by humankind since the earliest ages in history and has been the home of many civilizations. The region's wealth of river potential, its location at the intersection of important road networks, its fertile agricultural lands and animal husbandry activities in its plateaus are the leading geographical features providing settlement. The earliest evidence of life in Kars and its surrounding dates back to the Paleolithic Age. The settlements, which began establishing in the Late Chalcolithic Age, started to grow in the Early Bronze Age and the population density continued to expand with the domineering influence exerted by the Urartu Kingdom in the region.

Significant historical and archaeological centers have been identified during the surface surveys we conducted in the region. The Danamayalı Settlement we determined in Kars is also a spot where settlement began with the Late Chalcolithic Age and the population density grew as time proceeded. This study deals with the importance of the Danamayalı settlement in the Northeastern Anatolia Region in the Ancient Age by evaluating both its location and its ceramic properties.

Keywords- Northeast Anatolia, Kars, Karaz Culture, Diauehi, Urartian, Ceramic.

GİRİŞ

Kars, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda, Erzurum-Kars bölümünde yer almaktadır. Kafkaslar'dan Anadolu'ya geçiş güzergâhında stratejik bir konumda bulunan Kars kuzeyde Ardahan, doğuda Ermenistan'ın Shirak yönetim bölgesi, güneydoğuda Iğdır, güneyde Ağrı ve batıda Erzurum illeri ile sınır komşusudur. Yükseltisi ortalama 2000 m olan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1768 m rakımda bulunan Kars ili, yükseltisi 1732 - 2400 m arasında değişen yükseklikteki geçitlerle diğer bölgelerle iletişimini ve ulaşımını sağlamaktadır. Bölgedeki önemli geçitler ise Sarıkamış'taki Handere Geçidi (2368 m), Kars-Kağızman yolu üzerindeki Pashlı Geçidi (2020 m) ve Kars-Digor yolu üzerindeki Hanlar Geçidi'dir (2286 m) (Sevindi, 1999: 22; Karageçi, 2016: 255; Ceylan-Bingöl-Karageçi, 2018: 33).

Bölgedeki önemli dağlar Allahuekber Dağları (3120 m), Kısır Dağı (3197 m), Akbaba Dağı (3040 m), Dumanlı Dağı (2699 m), Yağlıca Dağı (2961 m) ve Aladağ'dır (3138 m). Kars Ovası, kuzeyde Allahuekber Dağları, güneyde Yağlıca Dağı ve Sarıkamış-Kars Platosu'yla çevrili olup batıda Akbaba tepeleri ve kuzeyde Kars Çayı ile sınırlanmaktadır. Kars Ovası'nda yükseklik 1750 m iken, batısında yer alan Sarıkamış ilçesinin çevresindeki düzlük alanlarda yükseklik 2000 m'yi geçmektedir. İlin doğusunda yer alan Akyaka ilçesinde ise yükseklik 1480 m'ye kadar düşmektedir (Atalay, 1992: 74).

Su kaynakları bakımından zengin konumda olan bölgenin en büyük akarsuyu Aras Nehri'dir. Aras Nehri ve kollarından biri olan Pasin Çayı Erzurum-Bingöl Dağlarının Erzurum sınırları içerisinde kalan kuzey yamaçlarından, Aras'ın kuzey kolu olan Arpaçay ise Çıldır Gölü'nden kaynağını alır (Atalay ve Mortan, 2011: 463). Nehrin, Kars ve çevresindeki diğer önemli kolları Kars Çayı, Karakurt Çayı, Kötek Suyu ve Borluk Deresi'dir. Aras, Kars ve Iğdır illerinden geçerek Türkiye sınırlarını aştıktan sonra Allahuekber Dağlarından doğan Kür ile birleşip Hazar Denizi'ne dökülür (Tuncel, 1991: 333).

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan doğal yol güzergâhı, tarihin hemen her döneminde ticari ve askeri amaçla kullanılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde günümüzde kullanılan kara yollarının yaklaşık % 60'ının ilk güzergâhı, Urartu kralları tarafından oluşturulmuştur (Belli, 2007: 346). Yollar, bölgenin ekonomik, kültürel ve sosyal olarak gelişmesinde oldukça etkilidir. Doğu Anadolu Bölgesinde doğu-batı yönünde uzanan yollar iki ana güzergâhtan meydana gelmektedir. Kuzeyde bulunan birinci yol güzergâhı; Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars veya Erzurum-Doğubayazıt yoludur. Bu yol, Kars üzerinden Kafkaslara, Ağrı Dağı kuşağı üzerinden İran yaylalarına açılmakta olup stratejik açıdan son derece önemlidir. İkinci yol güzergâhı ise Malatya-Elazığ-Muş ve Van yoludur (Selen, 1943: 352 vd.; Tarkan, 1974: 19; Ceylan, 2008a: 43; Bingöl, 2011: 21; N. Ceylan, 2016: 658; Üngör, 2019: 760).

Kars ve çevresi eski çağlardan beri sahip olduğu zengin su kaynakları, geniş otlak ve çayırlarla birçok toplumun yerleşmesi için uygun bir saha olmuştur. Tunç Çağı'yla birlikte artan nüfus yoğunluğunun ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ve bölge coğrafyası ile paralel bir gelişme gösteren hayvancılık faaliyetleri ekonominin temel kaynağını oluşturmuştur. Kars, günümüzde de hayvancılık faaliyetleri ve hayvansal ürün üretiminde Türkiye ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. İlk Tunç Çağı'nda bölgede yaşayan göçebe ve konar göçer topluluklar hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri ile ticareti de geliştirmişlerdir. Bölgede bulunan siyasi boşluk göçleri kolaylaştırmış ve nüfus yoğunluğunu artırmıştır.

Kars ve çevresinde yapılan ilk arkeolojik çalışmalar 1892/93 ve 1904-1917 yıllarında N. Marr ve 1940'lı yıllarda İ. K. Kökten tarafından yapılan çalışmalardır (Marr, 1921; Kökten, 1943a; Kökten, 1943b; Kökten, 1947; Kökten, 1948a; Kökten 1948b; Kökten, 1970). Daha sonra farklı bilim adamları tarafından da kısa süreli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların ardından bölgede, A. Ceylan başkanlığındaki ekip tarafından, 1997 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde gerçekleştirilen kapsamlı araştırmalar, 2014 yılından itibaren A. Bingöl tarafından yürütülmektedir. Bu araştırmalar sonucunda farklı çağlara tarihlendirilen çok sayıda yerleşme, höyük, kale ve kaya resimleri¹ gibi arkeolojik alan tespit edilmiştir (Ceylan, 2008a; Ceylan, 2015; Bingöl-Karageçi, 2017; Bingöl-Karageçi, 2018).

Bölgede en erken yaşam izleri Paleolitik Çağ'dan itibaren görülmektedir (Kökten, 1943a: 601-613; Kökten, 1943b: 119-121; Karpuz, 1977: 1 vd.; Ceylan, 2001a: 25 vd.). Ağzıaçık, Anı ve çevresi, Cilavuz/Susuz, Tombultepe, Borluk Deresi, Kurbanaga Mağarası Kökten tarafından tespit edilen ve Paleolitik Çağ için göreceli kronoloji çıkartılmasında önemli olan merkezlerdir (Kökten 1943a: 602, 608; Kökten 1943b: 119; Kökten 1947: 472; Kökten 1948a: 197-198; Kökten 1948b: 199). Bölgede Neolitik Çağ'da yerleşme olup olmadığı konusunda net bir veri bulunmamaktadır. Ancak Kökten bölgede yapmış olduğu çalışmalarda tespit ettiği Kurbanaga, Iğdır Gökçeli Höyüğü ve Çıldır Akçakale Adası'ndaki kaya yapılarını Neolitik Çağ'a tarihlendirmiştir (Kökten, 1947: 431-472; Kökten, 1970: 2-16; Ceylan, 2001a: 25; Karageçi, 2014: 77-95). Kalkolitik Çağ'dan itibaren bölgede yerleşim yerlerinin sayısında bir artış görülmektedir. Kağızman'ın güneyinde bulunan Mısır Dağı ve Sazkara köyü (Kalecik) Höyüğü olası Kalkolitik Çağ yerleşmeleridir (Kökten 1943a: 603-605). Iğdır-Göktaş Kaya Mezarı ve Yerleşmesi, Ardahan-Sengertepe Kalesi, Sınırtortaş Kalesi, Adalar Höyük, Karasal Höyük, Beşiktepe Yerleşmesi ve Topyolu Mezarlık alanında yapılan yüzey araştırmalarında Kalkolitik Çağ keramikleri tespit edilmiştir (Bingöl, 2003:158 vd.; Kalmış, 2017: 92, 97, 100 103, 104, 106; Ceylan A- N. Ceylan, 2018: 99 vd.). İlk Tunç Çağı'nda Karaz Kültürü Kars ve çevresinde de etkili olmuştur. Ağzıaçık, Ataköy, Azat, Bozkale, Çakmak, Kalecik, Yalınçayır ve Yolgeçmez gibi birçok höyükte İlk Tunç Çağı Karaz Kültürü'ne benzer özellikler taşıyan çanak çömleklerin bulunması, çalışma bölgemizde Karaz Kültürü'nün varlığını göstermesi bakımından önemlidir (Sagona, 1984; Bingöl, 2016a: 487 vd.; Ceylan-Bingöl-Karageçi, 2018; Üngör, 2019: 757).

Karaz Kültürü², MÖ 4. binyılın 2. yarısında ortaya çıkmış ve Transkafkasya'dan Levant bölgesine kadar Doğu Anadolu'nun

¹ Orta Asya'dan Anadolu'ya geçiş güzergâhındaki Kars'ta bulunan kaya resimleri bölgede konar göçer ve göçebe Proto-Türk topluluklarının varlığını göstermektedir. Kars'ın Eski Çağ tarihinin aydınlatılmasında önemli rol oynayan bu resimler, Orta Asya'da tespit edilen birçok merkezde bulunan motiflerle birebir örtüşen motifler içermektedir. Bölgeye yerleşen bu toplulukların yöre halkı ile kaynaşarak yeni bir kültür evresine geçişi sağlamış olmaları olasıdır. Kaya resimleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ceylan, 2008b; Bingöl, 2016b; Günaşdı, 2016; Üngör, 2016; Ceylan-Özgül, 2018: 70.

² Karaz Kültürü ilk olarak İsrail'de Khirbet Kerak/Bet Yerah'da gerçekleştirilen kazı sonucunda tespit edilen verilerden dolayı bazı bilim adamları tarafından "Khirbet Kerak/Bet Yerah" olarak isimlendirilmiştir (Wright, 1937: 72; Amiran, 1952: 96; Maisler-Stekelis, 1952: 165). Daha sonra yapılan çalışmalarla beraber bu kültürün farklı coğrafyalarda da izlerine rastlanması sonucunda bilim adamları bu kültüre Kura-Aras Kültürü (Džaparidze, 1964: 2-9), Trans-Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü, (Piotrovskii, 1962: 360-361; Krupnov, 1964: 31 vd.) Trans-Kafkasya Bakır Çağı veya Doğu Anadolu'nun Bakır Çağı Keramiği (Bittel, 1945: 94; Lloyd, 1956: 49-66), Doğu Anadolu'nun Erken Tunç Çağı veya Doğu Anadolu'nun Erken Bronz Çağı (Burney, 1958: 165; Mellaart, 1958: 9 vd.), Eski Trans-Kafkasya Kültürü (Lang, 1970: 71; Burney, 1977: 118 vd.) ve Yanıktepe Kültürü (Dyson, 1968: 14-16) gibi çeşitli adlar vermişlerdir. H. Z. Koşay, H. Vary, G. Arsebük, A. Erzen, M. Pehlivan, A. Ceylan, N. Ceylan, Y. Günaşdı, O. Özgül, A. Bingöl, İ. Üngör, M. Karageçi ve G. Kalmış ise Karaz Kültürü tanımlamasını kullanmayı tercih etmişlerdir. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda elde edilen veriler kapsamında, kültürün izlerini yoğun olarak gördüğümüz

genelini de içine alan çok geniş bir coğrafyada M.Ö. 3250-1750 yılları arasında devam etmiştir. Karaz Kültürü doğuda Transkafkasya'dan Urmiye Gölü'ne, batıda Malatya ve Elazığ'a, güneyde Amik Ovası'ndan Filistin ve Suriye'ye kadar geniş bir alana yayılmıştır (Ceylan-Bingöl-Karageçi, 2018: 53). Karaz Kültür bölgesinde son yıllarda yapılan araştırmaların ve yayınların sayısında önemli bir artış görülmektedir. Bu çalışmalarla, kültürün yayılım alanı ve orijin bölgesi ile ilgili oldukça kapsamlı bilgiler edinmekteyiz.

Karaz Kültürü'nün varlığını tespit etmemize olanak sağlayan özellikler, kültürün kendine has mimarisi ve keramik özellikleridir. Kültürün yayılım alanında bulunan merkezlerdeki mimari özellikler arasında bölgesel olarak farklılık gösterse de yaklaşık olarak 4-13 m çapında yuvarlak, dikdörtgen ve kare planlı mimari yapılar, sekiler ve avluların ortalarına sabit bir şekilde yerleştirilmiş hem günlük işlerde hem de çeşitli ritüellerde kullanıldığı düşünülen ocaklar bulunmaktadır. Karaz Kültürü'nün bir diğer önemli mimari özelliği de iç mekanlarda oda tabanına yerleştirilmiş portatif ocaklar ve ocak altlıklarıdır. Bu portatif ocaklar bezemesiz olarak yapıldığı gibi insan yüzü, hayvan yüzü, yonca yaprağı ve at nalı şeklinde de yapılmışlardır. Bazılarında boynuz gibi çıkıntılar bulunmaktadır (Smogorzewska, 2004: 152). İnsan yüzü, hayvan yüzü, yonca yaprağı ve at nalı şeklinde olan bu ocaklar Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum/Cinis Höyük ve Çiğdemli (Ceylan, 2001b: 30; Ceylan (yayın aşamasında)), Elazığ-Korucutepe (van Loon, 1971: 47; van Loon-Güterbock, 1972: 80; Ertem, 1979: 33), Tunceli-Pulur/Sakyol (Koşay, 1976: 5 vd.), Amik Ovası'nda Tel-Tayinat (Haines, 1971: 66; Pamir, 2009: 263 vd.; Harrison, 2012: 72), Tel-Cüdeyde (Braidwood, 1937: 1 vd.) ve Tabara el-Akrad (Braidwood, 1937: 1 vd.; Hood, 1951: 113 vd.), İsrail'de Bet-Yerah (Greenberg-Shimelmitz vd., 2014, s. 188, 196); Gürcistan'da Amiranis Gora (Chubinishvili, 1963: 5 vd.; Gogochuri-Orjonikidze, 2010: 119-132), Khizanaant Gora (Kikvidze, 1972) ve Ermenistan'da Şengavit (Bayburtyan, 1937; Bayburtyan, 1967; Simonyan-Rothman, 2015) ve Arevik (Khanzadyan, 1969: 157 vd.); Kuzeybatı İran'da Yaniktepe (N. Ceylan, 2015: 50) gibi merkezlerde yapılan kazılarda ortaya çıkartılmıştır.

Karaz Keramiği ise el yapımı ve genellikle tek renkli olmakla birlikte yüzeyleri alacalıdır. Ancak Karaz Kültürü yayılım alanında bulunan keramikler renk konusunda bölgesel farklılıklar gösterebilmektedir. Birçok sitede monokrom ve kırmızı-siyah açkılı keramikler yoğun olarak görülürken bazı sitelerde monokrom ve kırmızı-siyah açkılı keramiklerle birlikte koyu gri, koyu kahverengi ve siyah perdahlı keramikler görülmektedir (Sagona, 2014: 30; Badalyan, 2014; Rova, 2014; Marro-Bakhshaliyev, 2014). Siyah ve kırmızı astarlı ve açkılı olan keramikler genellikle kabartma ve yiv tekniğiyle yapılan paralel, spiral ve birbirleriyle kesişen çizgilerden meydana gelen desenlerle süslenmiştir (Bittel, 1945: 94; Pehlivan, 1984: 170; Ceylan-Özgül-Kalmış, 2019: 31).

Kars ve çevresine ait ilk yazılı kayıtlar Asur kaynaklarında bulunmaktadır. Asur kral yazıtlarında Nairi olarak adlandırılan bölge, ilerleyen dönemlerde Uruatri bölgesi ile birlikte Urartu Devleti'nin temellerinin atılmasını sağlayan halkların oturduğu coğrafi bölgedir. Tukulti-Ninurta dönemi kaynaklarında geçtiği tespit edilen Nairi ile ilgili bilim adamlarının farklı lokalizasyonları olsa da genel olarak kabul gören coğrafi sınırlar Van Gölü'nün

güney ve güneybatısında yer alan Kırhi, Hubuşkia ve Diyarbakır çevresindeki Tumme'den, kuzeydeki Dayaeni/Diauehi topraklarına kadar olan alanı kaplamaktadır (Pımarcık, 2012: 24; Ceylan, 2017: 522). I. Tiglat-Pilesser, Asur-Bel-Kala, II. Adad-Nirari, II. Tukulti-Ninurta ve Asur Nasir-Pal dönemlerinde de Asur Devleti Nairi bölgesine sefer düzenlemiştir. Asur baskıları sonucunda Nairi, Uruatri ile birleşmiş ve Urartu Devleti kurulmuştur (Luckenbill, 1926-1927: 236, 270, 301, 319; Tarhan, 1982: 80).

Urartu Devleti kuzeylerinde bulunan Diauehi'de hem hayvancılık potansiyeli hem de maden kaynakları açısından Urartu için önemli bir sefer güzergahı olmuştur. Diauehi toprakları çalışma alanımızı da içine alan ve kuzeyde Doğu Karadeniz dağlarının güney eteklerinden kısmen Gürcistan topraklarına, batıda Erzincan Ovası'na, doğuda Sarıkamış'a ve güneyde Muş-Bulanık-Varto'ya kadar yayılan sahadır (Ceylan, 2017: 524).

Urartu kralları kuzeylerinde bulunan bölgelere düzenledikleri seferleri bıraktıkları yazıtlarda anlatmışlardır. Urartu kralı Menua (MÖ 810-786) devletin sınırlarını genişleterek politik ve ekonomik gücünü artırmak için, kuzeyinde bulunan Diauehi Krallığı'na yaptığı seferi Horasan Yazılıtaş Yazıtı'nda ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

"Tanrı Haldi, kendi mızrağıyla güçlü bir ülke olan Diauehi'ye karşı sefere çıktı (ve ülkeyi) dize getirdi. Tanrı Haldi güçlüdür ve tanrı Haldi'nin mızrağı da güçlüdür. Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpuini oğlu Menua sefere çıktı. Tanrı Haldi önden gitti. Menua der ki: Diauehi Ülkesi'ni ele geçirdim ve Krali şehir Şaşılı'yu, savaşta ele geçirdim. Ülkeyi yıktım, kaleleri (yerle bir ettim). Şeşetin Ülkesi'ne ve Zua Şehri'ne kadar ulaştım. Utuha Şehri'ni... Menua der ki: Diauehi'nin Kralı Utupurşini önüme çıktı, ayaklar(ıma) kapandı ve (önünde) secde etti. Merhamet(?) gösterdim(?). Haraç (ödemesi koşulu) ile hayatını bağışladım. Altın ve gümüş verdi. Haraç verdi....." (König, 1955-57, no. 23; Melikişvili, 1960, no. 36; Ceylan, 2002, 14 vd.; Ceylan-Günaşdı, 2017: 322).

Bu yazıtta, Tanrı Haldi'nin kudretiyle Diauehi'ye karşı sefere çıkan kral, ülkeyi dize getirdiğini, Diauehi Ülkesini ve Krali kent Şaşılı'yu savaşta ele geçirerek ülkeyi yıktığını, Diauehi'nin kralı Utupurşini'nin ayaklarına kapanarak af dilediğini anlatır. Daha sonra Utupurşini'ye merhamet göstererek haraç ödemesi koşulu ile hayatını bağışladığını ifade eder (König, 1955-57: 23 vd.; Ceylan, 2002b:14-15; Payne, 2006: 68). Diauehi üzerine I. Argiştı (M.Ö. 786-764) döneminde de seferler yapılmış, bölgeden ganimet ve vergi olarak maden ve çok sayıda büyükbaş ve küçükbaş hayvan alınmıştır (Özgül, 2016: 140; Ceylan, 2017: 528-530; Ceylan-Üngör, 2018: 60-63; Üngör, 2018: 103; Üngör, 2019: 59; Morkoç, 2020: 126).

Yine Menua dönemine ait Zivin Yazıtı ve I. Argiştı dönemine ait Sarıkamış Yazıtı Urartu Devleti'nin bölgedeki varlığının önemli kanıtlarıdır. Urartu kralları tarafından bölgede bulunan ülke ve şehir isimlerinin ayrıntılı olarak yazıldığı bu yazıtlar, bugün için Urartu egemenlik sahasının tarihi coğrafyasını çizilememiz için önemli kanıtlar sunmaktadır.

Zivin Yazıtı'nda:

"Menua der ki; Şaşılı şehrini ele geçirdim. Bu yazıtı, bana egemen olan Tanrı Haldi'ye diktirdim. Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle, İşpuini oğlu Menua, güçlü kral, büyük kral, Tuşpa şehrinin hükümdarıdır. Menua der ki; her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse, her kim saklarsa, tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini, (ve bütün) tanrılar onu güneş ışığından yoksun etsinler....." (König, 1955-57: no. 24.; Melikişvili, 1960: 37).

merkezleri değerlendirdiğimizde "Karaz Kültürü" ifadesi bize göre kültürün en doğru ifade biçimidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bingöl, 2013: 115-134; Karageçi, 2014: 82; Ceylan, 2015: 477; Bingöl, 2016a: 487-502; N. Ceylan, 2016: 658; Özgül-Üngör, 2016: 225-240; Ceylan-Özgül-Kalmış, 2019: 29; Ceylan- Kalmış, 2019: 622; Günaşdı-Karageçi, 2019: 652; Üngör, 2019: 757; Kalmış, 2019: 2034; Kalmış, 2020b, 88. Erzurum'da yapılan Karaz, Pulur, Güzelova, Sos Höyük, Tasmator, Büyükkardıç, Tetikom, Güllüdere ve Alaybeyi kazılarında Karaz Kültürü'ne ait zengin arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Bu buluntular kültürün çıkış noktasının, Erzurum olabileceği yönündeki görüşü desteklemektedir (Ceylan-Özgül-Kalmış, 2019: 29).

Sarıkamış Yazıtı'nda:

“.....Aştuşini Kenti topraklarında bulunan Aşuria Kenti'ni ele geçirdim. Aştuşini Kenti'ne vardım...Etiü Ülkesi'nin güçlü sınır birlikleri vardı.....Qalbina Kenti topraklarına kadar.....” ifadeleri yer almaktadır (Salvini, 2008: I: no. A 8-6).

Urartu kralları seferlerinin büyük bölümünü tarım, hayvancılık ve madencilik için elverişli olan alanlara düzenlemişlerdir. Bu seferlerin güzergâhları genel olarak Aras Nehri, Yukarı Fırat Nehri, Ürmüye Gölü ve Gökçe (Sevan) Gölü'ne yöneliktir. Bu bölgeleri egemenlikleri altına alan kralların çok sayıda Urartu merkezi kurarak bu alanların hem ekonomik hem de politik kontrolünü de ellerinde tuttuğu görülmektedir. Çalışma alanımızı oluşturan Erzurum-Kars Platosu'nda ise tarımdan daha çok yaylacılık ve hayvancılık faaliyetleri ön plandadır. Urartu kralları bu bölgelerde yaşayan topluluklara karşı düzenledikleri seferlerde çok sayıda hayvanı ganimet ve vergi olarak almıştır.

Danamayalı Yerleşmesi

Danamayalı Yerleşmesi, Kars ili Merkez ilçeye bağlı Bozkale köyünün 500 m batısında yer almaktadır. Kuzeyinden Cafersadık Deresi akmaktadır. Bu derenin yardığı alanda mimari yapı kalıntıları ve keramik parçaları tespit edilmiştir. Danamayalı geniş bir alana yayılmış olan düz bir yerleşmedir (Ceylan, 2005: 194; Ceylan, 2008a: 187; Çalbay, 2019: 45). Günümüze kadar ulaşabilen mimari yapılar tabanın yüzeyinde zemin seviyesinde görülmektedir. Bu yapı izleri takip edildiğinde kiklopik teknikle yapıldığı ve yapılarda genel olarak dikdörtgen planın kullanıldığı görülmektedir. Yerleşim alanına yayılmış irili ufaklı taşlar mimari yapıların tamamı hakkında yorum yapmamızı engellemektedir. Ancak bu kadar fazla taşın bulunması, çok sayıda mimari yapının varlığına ve yerleşmenin yoğun bir nüfusa sahip olduğuna gösterge olabilir.

Eski Çağ toplulukları ve devletleri önemli yol güzergâhları, su kaynakları ve tarım alanlarının yakınında bulunan yerleşmelerin güvenliklerini, bu yerleşim alanlarının yakınlarında stratejik noktalara kurmuş oldukları kaleler ile sağlamıştır. Danamayalı Yerleşmesi'nin bulunduğu Bozkale köyünün batısında bulunan Bozkale Kalesi ve köyün 4 km güneybatısında bulunan Koroğlu Kalesi bu açıdan önemli merkezlerdir (Ceylan-Bingöl-Karageçi, 2018: 118; Kalmış, 2020a: 159). Bozkale Kalesi, muhtemelen Urartular döneminde yerleşim yerinin güvenliğini sağlamak için kiklopik teknik kullanılarak yapılmış bir Demir Çağ kalesidir.

Danamayalı Yerleşmesi'nde yaptığımız yüzey araştırmasında yüzeyde bol miktarda keramik bulunmuştur. Yerleşmeden elde ettiğimiz keramik verileri Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı ve Demir Çağı'na aittir (Ceylan, 2005: 194; Ceylan, 2008a: 187; Kozbe-Ceylan vd., 2008: Danamayalı). Keramik verilerini değerlendirdiğimizde keramiklerin çanak- çömlek ağız, dip ve küçük buluntu parçalarından oluştuğu görülmektedir. Genel olarak açık, astarlı-astarsız olan keramikler çark yapımıdır. Keramiklerin pişme oranları ise orta ve iyi pişmiştir. Keramik hamurunda katkı maddesi olarak ince, orta ve kaba kum; küçük ve orta taşçık kullanılmıştır. Katkı malzemesi olarak kullanılan kireç ve mika ise bazı parçalarda yoğun olarak bazı parçalarda ise az kullanılmıştır.

SONUÇ

Kars ve çevresinde ilk yerleşme izleri Paleolitik Çağ'da görülmeye başlamıştır. Kalkolitik Çağ'ın sonlarından itibaren başlayan ve İlk Tunç Çağı boyunca Doğu Anadolu Bölgesi'ni etkileyen Karaz Kültürü'nün izlerinin görüldüğü Kars bölgesi, zengin madenleri, su kaynakları, geniş otlakları ve hayvancılık potansiyeli açısından toplumlar tarafından yerleşim için cazip bir bölge olmuştur. İlk Tunç Çağı'nda göçebe olarak yoğun bir şekilde bölgeye geldiği düşünülen

topluluklar zaman içerisinde yerel halkla kaynaşmış, çeşitli beylikler içerisinde yer alarak farklı kültür evreleri oluşturmuşlardır. Çalışma alanımızı oluşturan Danamayalı Yerleşmesi de bu süreçte Geç Kalkolitik Çağ'da küçük bir yerleşme olarak kurulmuş, daha sonra bölgede egemen olan topluluk ve devletler tarafından da kullanılmış ve nüfus artışıyla birlikte oldukça geniş alana yayılmış bir yerleşmedir.

Kars ve çevresinin Urartu Devleti'nin kuzeye doğru yayılımında önemli bir yere sahip olduğunu kralların bıraktıkları yazıtlardan öğrenmekteyiz. Menua döneminde başlayan bu yayılım, bölgenin I. Arğişti döneminde Urartu egemenliğine girmesiyle sonuçlanmıştır. Krallar bu bölgede kalıcı olabilmek için kaleler ve yerleşmeler inşa ettikleri gibi önceden var olan merkezleri de tamir ederek kullanmaya devam etmişlerdir. Danamayalı Yerleşmesi'nin Demir Çağ'da kullanılmaya devam ettiğini keramik verilerinden öğrenmekteyiz.

Danamayalı Yerleşmesi ve çevresinde bulunan Bozkale ve Koroğlu Kalesi gibi merkezlerde yapılacak bir çalışmanın hem bölgenin Karaz Kültürü açısından önemi hem de Urartuların bölgedeki siyasi ve ekonomik yapısı ile ilgili çok önemli bilgiler sunacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Amiran, R. (1952). "Connections Between Anatolia and Paletsine in the EBA". *Israel Exploration Journal*, 2, 89-103.
- Atalay, İ. (1992). *Türkiye Coğrafyası*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Atalay, İ.-Mortan, K. (2011). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Badalyan, R. S. (2014). "New Data on The Periodization and Chronology of The Kura-Araxes Culture in Armenia". *Paléorient*, 40, 71-92.
- Baybutyan, E. A. (1937) "Problema Krashennoy Keramiki v Armenii". *Vestnik Instituta Istorii I Literaturny AN Arm SSR*, 268-308.
- Bayburtyan E. (1967). Ein Kultherd aus den Grabungen der Siedlung Schengavit". *Vestnik Drevnej Istorii*, 4, 255-259.
- Belli, O. (2007). *Tarih Boyunca Van*. İstanbul: [Fener Lokantası Turizm Denizcilik](#).
- Bingöl, A. (2003). *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bingöl, A. (2011). "Kars ve Çevresinde Demir Çağı Yerleşmeleri". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 20-40.
- Bingöl, A. (2016a). "Kars ve Çevresinde Karaz Yerleşmeleri". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 487-502.
- Bingöl, A. (2016b). "Yüzeysel Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kaya Üstü Resimleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 347-355.
- Bingöl, A.-Karageçi, M. (2017). "2015 Yılı Kars-Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırmaları". 34. *AST/1*, 265-280.
- Bingöl, A.-Karageçi, M. (2018). "Kars-Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırması 2016". 35. *AST/1*, 27-40.
- Bittel, K. (1945). *Önasya Tarih Öncesi Çağlar: Mısır, Filistin, Suriye*. İstanbul: Horoz Basımevi.
- Braidwood, R.J. (1937). *Mounds in the Plain of Antioch: an Archeological Survey*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Burney, C. A. (1958). "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age". *AS*, 8, 157-209.
- Burney, C. A. (1977). *From Village to Empire: An Introduction Near Eastern Archaeology*. Oxford: Phaidon.
- Ceylan, A. (2001a). *Sarıkamış Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ceylan, A. (2001b). "Erzurum Ovası'nda Önemli Bir Merkez: Cinis Höyük". *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, 26, 29-41.
- Ceylan, A. (2002). "Yazılıtaş-Horasan". *Çağlayan Aras*, 1(1), 14-15.
- Ceylan, A. (2005). "2003 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırması". 22. *AST/2*, 189-200.
- Ceylan, A. (2008a). *Doğu Anadolu Araştırmaları, Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (1998-2008)*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Ceylan, A. (2008b). "Doğu Anadolu'daki Kaya Resimlerinin Tarihi Açısından Önemi". *Bilim ve Ütopya*, 163, 26-35.
- Ceylan, A. (2015). *Doğu Anadolu Araştırmaları II (Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. (2017). "Yeni Bulgular Işığında Kuzeydoğu Anadolu'da Diauehi Krallığı ve Urartular". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 517-568.
- Ceylan, A.-Günaşdı, Y. (2017). "Erzurum ve Çevresindeki Urartu Yazıtlarının Tarihi Açısından Değerlendirilmesi". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV/XIII, 313-350.
- Ceylan, A.-Ceylan, N. (2018). *Doğunun Sönmeyen Yıldızı Akçakale ve Çıldır Araştırmaları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A.-Kalmış, G. (2019). "Sürmeli Çukuru'nda Önemli Bir Merkez; Suveren Kalesi ve Yerleşmeleri". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 619-634.
- Ceylan, A.-Bingöl A.-Karageçi M. (2018). *Eskiçağ'da Kars Kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A.-Özgül, O.-Kalmış, G. (2019). "Karaz Kültürü'nün Kahramanmaraş ve Çevresindeki Yansımaları". *Uluslararası Antikçağ Döneminde Maraş Sempozyumu 17-18 Kasım 2017*. Kahramanmaraş, 26-52.
- Ceylan, N. (2015). *Kuzeybatı İran'da Urartu Yerleşmeleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chubinishvili, T. (1963). *Amiranis Gora*. Tbilisi: Sabkhota Sakartvelo.
- Çalbay, E. (2019). *Yüzeysel Araştırmaları Işığında Kars ve Çevresindeki Seramiklerin Değerlendirmeleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Džaparidze, O. M. (1964). "The Culture of Early Agrucultural Tribes in the Territory of Georgia". *VII. International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*, Moscow, 2-9.
- Dyson, R. H. (1968). "The Archaeological Evidence of the Second Millenium B.C. on the Persian Plateau". *CAH*, 2, Chambridge, 14-16.
- Ertem, H. (1979). "Korucutepe Kazısı-1973". *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, 33-36.
- Gogochuri, G.-Orjonikidze, A. (2010). "The Kura-Araxes Culture Settlement and Cemetery at Tiselis Seri". In *Rescue Archaeology in Georgia: the Baku-Tbilisi-Ceyhan and South Caucasian Pipelines*, Tbilisi: Georgian National Museum, 119-132.
- Günaşdı, Y. (2016). "Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 391-407.
- Günaşdı, Y.-Karageçi, M. (2019). "Erzurum'da Önemli Bir Urartu Kalesi: Harami Kale". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 649-667.
- Greenberg, R.-Shimelmitz, R. vd. (2014). "New Evidence for the Anatolian Origins of 'Khirbet Kerak Ware people' at Tel Bet Yerah (Israel), ca 2800 BC.". *Paléorient*, 40/2, 183-201.
- Haines, R. C. (1971). *Excavations in the Plain of Antioch II: The Structural Remains of the Later Phases: Chatal Hüyük, Tell Al-Judaidah, and Tell Tayinat*. Chicago: University of Chicago Press.
- Harrison, T. P. (2012). "Tell Tayinat, Kapının Bekçisi". *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 26, 72-74.
- Hood, S. (1951). "Excavations at Tabara el Akrad 1948 1949". *Anatolian Studies*, 1, 113-47.
- Karageçi, M. (2014). "Arpaçay Havzası'nda Tunç Çağı Yerleşmeleri". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 77-95.
- Karageçi, M. (2015). *Arpaçay Havzası'nda Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karageçi, M. (2016). "Borluk Vadisi Erken Demir Çağı Mezarı", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek S. 1, 253-265.

- Karpuz, H. (1977). "Çamuşlu'da Yontma Taş Çağı Kaya Resimleri". *Tübitak Bilim ve Teknik*, 10/(212), 1-6.
- Kalınış, G. (2017). *Tarihi ve Arkeolojik Veriler Işığında Ardahan*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalınış, G. (2019). "Erzurum'da Önemli Bir Tunç Çağı Merkezi: Aşkale Höyük". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/4, 2028-2053.
- Kalınış, G. (2020a). "Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Tespit Edilen Köroğlu Kaleleri". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, XV/1, 155-169.
- Kalınış, G. (2020b). "Yeni Veriler Işığında Ardahan İlinin Eskiçağ Tarihi". G. Kalınış-İ. Kalaycı (Ed.) *Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadıddin Öztürk'e Armağan*. Ankara: Gazi Kitabevi, 81-110.
- Kikvidze, J. A. (1972). *Rannebronzovoe Poselenie Khizanaant Gora*. Tbilisi: Mec'niereba.
- Khanzadyan, E. V. (1969). *Rannebronzovoe Poselenie Bliz s. Arevik*. Moskva: Izd-vo Akademii nauk SSSR.
- Koşay, H. Z. (1976). *Keban Projesi Pulur Kazısı / Keban Project Pulur Excavations 1968-1970*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları.
- Kozbe, G.-Ceylan A. vd. (2008). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-6 Demir Çağları 1-2*. İstanbul.
- Kökten, İ. K. (1943a). "Kars'ın Tarihöncesi Hakkında İlk Kısa Rapor". *Belleten*, 7(27), 601-613.
- Kökten, İ. K. (1943b). "Doğu Anadolu Kars Bölgesinin Tarihöncesi Araştırmalarına Dair İlk Not". *DTCFD*, 1(2), 119-121.
- Kökten, İ. K. (1947). "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları". *Belleten*, 11(43), 431-472.
- Kökten, İ. K. (1948a). "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerleri ve 1944-1948 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *Türk Tarih Kongresi IV*, Ankara, 195-209.
- Kökten, İ. K. (1948b). "Kars'ın Tarih Öncesi", *Türk Tarih Kongresi III*, Ankara, 194-204.
- Kökten, İ. K. (1970). "Yazılıkaya'da ve Kurbanağa Mağarasında (Kars Çamuşlu) Yeni Bulunan Dip Tarih Resimleri". *Karseli*, 6(69), 2-16.
- König, F. W. (1955). *Handbuch Der Chaldischen Inschriften*. Graz: Selbstverl. d. Verlegers.
- Krupnov, F. I. (1964). "The Most Archaic Culture of the Caucasus and the Caucasian Community". *Soviet Anthropology and Archaeology*, 3, 31-42.
- Lang, D. M. (1970). *Armenia*. London: Allen & Unwin.
- Lloyd, S. (1956). *Early Anatolia*. Hamondsworth: Pelican.
- Luckenbill, D. D. (1926-1927). *Ancient Records of Assyria and Babylonia I-II*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Marr, N. Y. (1921). "Ani, la ville arménienne en ruines d'après les Fouilles de 1892-1893, et de 1904-1917," *Revue des Études Arméniennes* 1, 395-410.
- Marro, C.-Bakhshaliyev, V. (2009). "2009 Excavations at Ovçular Tepesi (Nakhchivan, Azerbaijan). First Preliminary Report: The 2006-2008 Seasons". *Anatolia Antiqua XVII*, 31-87.
- Marro, C.-Bakhshaliyev, V.- S. Asurov. (2011). "Excavations at Ovçular Tepesi (Nakhchivan, Azerbaijan). Second Preliminary Report: The 2009-2010 Seasons". *Anatolia Antiqua*, 19, 53-100.
- Maisler, B.-Stekelis M. (1952). "The Excavations at BethYerah (Khirbet el-Kerak) 1944-1946". *Israel Exploration Journal*, 2, 165-173.
- Melikşvili, A. G. (1960). *Urartskie Klinoobraznye Nadpisi*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk.
- Mellaart, J. (1958). "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and Aegean". *AJA*, 62, 9-33.
- Morkoç, N. A. (2020). "Urartu Devleti'nde Kralların Propaganda Araçlarından Biri: Yazıtlar". *Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadıddin Öztürk'e Armağan*, Ankara: Gazi Kitabevi, 111-138.
- Özgül, O. (2016). "Erzurum'da Stratejik Bir Urartu Kalesi: Tepeköy (Pir Ali Baba)". *Tüba-Ar* 19, 137-157.
- Özgül, O.-Üngör, İ. (2016). Erikua'da Stratejik Bir Urartu Merkezi: Kasımıntıği Kalesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 225-240.
- Pamir, H. (2009). Alalakh'dan Antiokheia'ya Hatay'da Kentleşme Süreci". *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/6, 258-288.
- Payne, M. (2006). *Urartu Çiviyazılı Belgeler Kataloğu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pehlivan, M. (1984). *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pınarcık, P. (2012). *Urartu ve Assur Yazılı Kaynaklarına Göre Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Piotrovskii, B. B. (1962). "The Aeneolithic Culture of Trans-Caucasian in the Third Millennium B.C.". VI. *International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences*, 360-366.
- Rova, E. (2014). "The Kura-Araxes Culture in the Shida Kartli Region of Georgia: An Overview". *Paléorient*, 40, 47-69.
- Sagona, A. G. (1984). The Caucasian Region in the Early Bronze Age I-III. *Bar International Series 214 (i)*. Oxford: BAR Publishing.
- Sagona, A. G. (2014). "Rethinking the Kura-Araxes Genesis". *Paléorient*, 40, 23-46.
- Salvini, M. (2008). *Corpus Dei Testi Uratei*, Vol. I-II, (CTU I-II) Roma: Istituto di studi sulle civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente, Documenta Asiana,
- Selen, S. (1943). "Türkiye'nin Yol Sistemi". *TCD I-IV*. Ankara. 352-371.
- Sevindi, C. (1999). *Sarıkamış'ın Coğrafi Etütü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Simonyan, H. -Rothman, M. (2015). "Regarding Ritual Behaviour at Shengavit". *Ancient Near Eastern Studies*, 52, 1-45.
- Smogorzewska, A. (2004). "Andirons and their Role in Early Transcaucasian Culture". *Anatolica XXX*, 151-177.
- Tarhan, M. T. (1982). Urartu Devletinin Kuruluş Evresi ve Kurucu Krallardan 'Lutupri=Lapturi' Hakkındaki Yeni Görüşler. *Anadolu Araştırmaları*, VIII, 69-114.
- Tarkan, T. (1974). "Ana Çizgileriyle Doğu Anadolu Bölgesi". *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 7-22.
- Tuncel, M. (1991). "Aras". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, 332-335.
- Üngör, İ. (2016). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü (Dereçi Kaya Resimleri)". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 357-370.

- Üngör, İ. (2018). "Urartu Devleti'nin Kuzey Bölgesinde Önemli bir Kale: Tuzla Kalesi". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Sayısı, [5/17](#), 93-129.
- Üngör, İ. (2019). "Kuzeydoğu Anadolu'da Önemli Bir Demir Çağı Merkezi: Polat Kalesi (Kars/Arpaçay)". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 755-770.
- van Loon, M. N. (1971). "Korucutepe Kazısı 1969, Mimari ve Genel Buluntular". *ODTÜ Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, 47-68.
- van Loon, M. N.-Güterbock, H. G. (1972). "Korucutepe Kazısı; 1970". *ODTÜ Keban Projesi Çalışmaları*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, 79-81.
- Wright, G. E. (1937). *The Pottery of Balestin from the Earliest Times to the End of the Early Bronze Age*. Bulletin of the American Schools of Oriental Research, New Haven.
- Yalçın, H. G. (2012). *Die Karaz*. İstanbul: Ege Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Kars province is located in the Erzurum-Kars section in the Eastern Anatolia Region. Kars, which borders Ardahan in the north, Shirak administration region of Armenia in the east, Iğdır in the southeast, Ağrı in the south and Erzurum in the west, acts as a bridge in the transition from the Caucasus to Anatolia. Kars is located at an altitude of 1768 m in the Northeastern Anatolia Region with an average altitude of 2000 m. It provides communication and transportation with other regions with passages varying between 1732 - 2400 m.

The biggest river of the city, which is located in an area rich in water resources, is the Aras River. Arpaçay, which takes its source from the Çıldır Lake, is the northern branch of the Aras River. By passing through the provinces of Kars and Iğdır, the Aras River flows into the Caspian Sea after crossing the borders of Turkey, by combining with the Kura River which starts from the Allahuekber Mountains.

Kars is located on the road routes which is used for commercial and military purposes in almost every period of history in the Northeastern Anatolia Region. One of the important road routes extending in the east-west direction in the Eastern Anatolia Region is the Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars or Erzurum-Doğubayazıt road, which opens to the Caucasus through Kars and to the Iranian plateaus through the Ağrı Mountain belt. This road is strategically important.

The advantages of this location of Kars, which has been located in a geographical location with rich water resources, wide pastures and meadows since ancient times, were used by the residents of the Bronze Age. Animal husbandry activities, which were carried out to meet the needs of the increasing population density with the Bronze Age and showed a parallel development with the geography of the region, constituted the main source of the economy. At the same time, it was developed in inter-regional trade with livestock and transhumance activities carried out in the Early Bronze Age.

The first archaeological studies in Kars and its surroundings are the short term studies which were carried out by N. Marr in 1892/93 and 1904-1917 and by İ. K. Kökten. Comprehensive studies, which have been carried out continuously since 1997 by a team under the leadership of A. Ceylan, have been carried out by A. Bingöl since 2014. As a result of these researches, many archaeological sites such as settlements, mounds, castles, necropolises and rock paintings dating to different ages have been identified.

In Kars and its surroundings, where the earliest traces of life are seen since the Paleolithic Age, although the data of the Neolithic Age are not clear, an uninterrupted chronology can be followed. Along with the Early Bronze Age, between the years 3250-1750 BC, Karaz Culture was effective in the region. Including the whole of Eastern Anatolia from Transcaucasia to the Levant region, the Karaz Culture has spread from Transcaucasia to Urmia Lake in the east, Malatya and Elazığ in the west, from the Amik Plain to Palestine and Syria in the south.

Two important features that allow us to determine the existence of the Karaz Culture have been identified with the studies. These are the unique architecture and ceramic features of the culture. Architectural features in the centres in the spreading area of the culture: Although they differ regionally, they are round, rectangular and square architectural structures with a diameter of approximately 4-13 m, benches and quarries placed in the middle of the courtyards, which are thought to be used both in daily work and in various rituals. Another architectural feature of the Karaz Culture is the portable stoves and stove mats placed on the floor of the room indoors. These portable stoves are made undecorated as well as human face, animal face, cloverleaf and horseshoe.

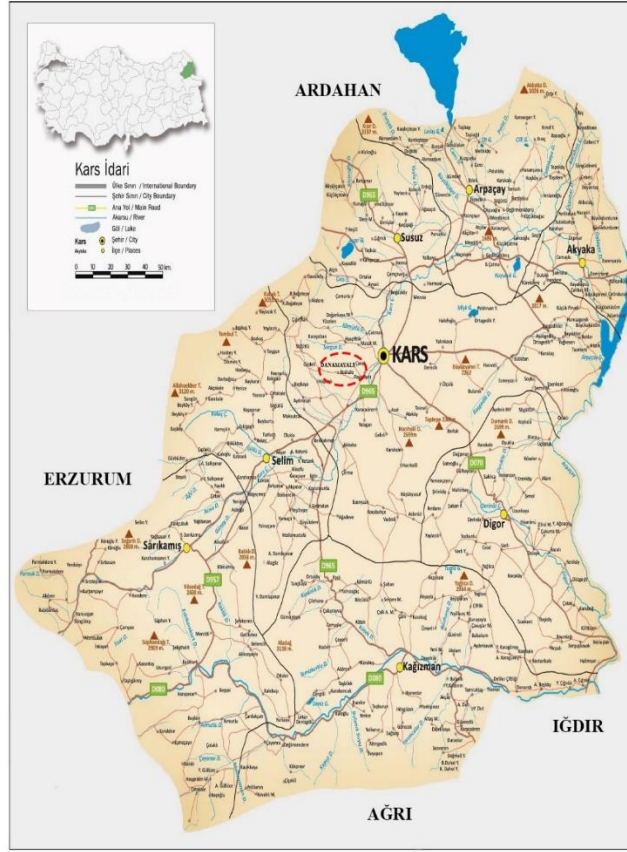
Kars is located in the geographical region where the peoples, who are named as Nairi in the Assyrian inscriptions and who helped to lay the foundations of the Urartu State, together with the Uruatri region in the future. Nairi, where has been determined to be in the sources of the Assyrian king Tukulti-Ninurta period, generally covers the area from Kırhi, Hubushkia and Tumme around Diyarbakır to the Dayaeni / Diauehi lands in the north, which are located in the south and southwest of Lake Van.

After the Urartu State was founded, it organized military and economic expeditions to many regions. Diauehi, located in the north, has been an important expedition route for Urartu in terms of both animal husbandry potential and mineral resources. Diauehi is the area which includes our study field and spreads from the southern foothills of the Eastern Black Sea Mountains in the north to the Georgia lands, Erzincan Plain in the west, Sarıkamış in the east and Muş-Bulanık-Varto in the south.

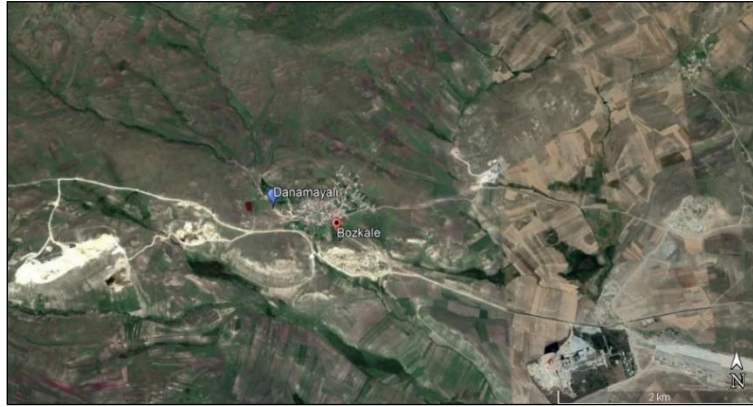
The Urartian kings described the expeditions they organized in detail in the inscriptions they left. The Yazılıtaş Inscription and Zivin Inscription belonging to the Urartian king Menua period and the Sarıkamış Inscription belonging to the I. Arğişti period are important evidences of the existence of the state in the regions in the north of the Urartu State. These inscriptions, in which the names of the countries and cities in the region where the Urartu kings were campaign, were written in detail, provide important evidence for us to draw the historical geography of the Urartu sovereignty area.

The Danamayalı Settlement, which constitutes our study field, is located 500 m west of Bozkale village of Kars city Central district. During the surveys carried out in the settlement, architectural remains and ceramic pieces were found. Danamayalı is a flat settlement spread over a wide area. The wall traces detected in the settlement were made with cyclopean technique. Ceramic data, on the other hand, consist of pottery rim, bottom and small finds. Ceramic data belong to Late Chalcolithic Age, Early Bronze Age and Iron Age. During the Early Bronze Age and Iron Age, the political organizations in the region ensured the security of the settlements with the castles they built at strategic points near the residential areas. We can say that Bozkale Castle located in the west of Bozkale village where the Danamayalı Settlement is located and Köroğlu Castle located 4 km southwest of the village were built for this purpose. We think that the excavations to be carried out in the Danamayalı settlement and its surrounding castles will make significant contributions to the history and archaeology of the region.

EKLER

Harita 1. Kars İl Haritası ve Bozkale Köyü Danamayalı Yerleşmesi

Harita 2. Danamayalı Yerleşmesi Uydu Görüntüsü

Fotoğraf 1. Danamayalı Yerleşmesi

Fotoğraf 2. Danamayalı Yerleşmesi

Fotoğraf 3. Danamayalı Yerleşmesi

Fotoğraf 4. Danamayalı Yerleşmesi

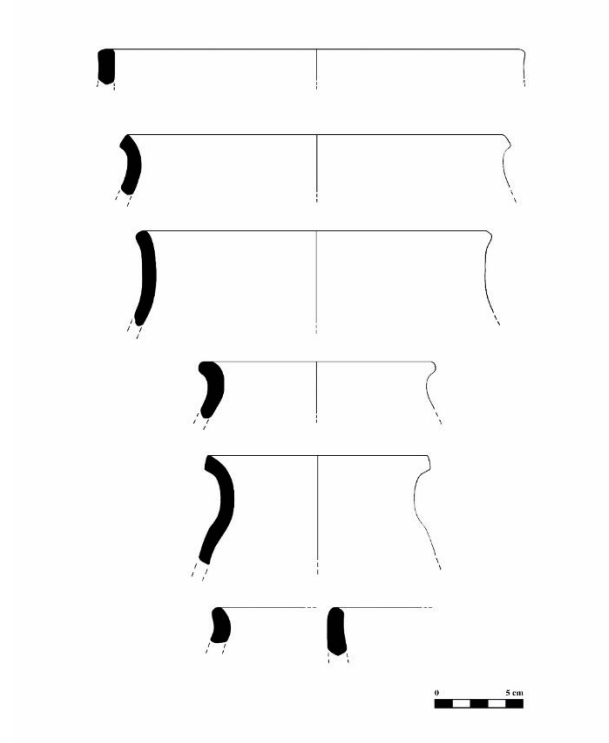
Fotoğraf 5. Danamayalı Yerleşmesi

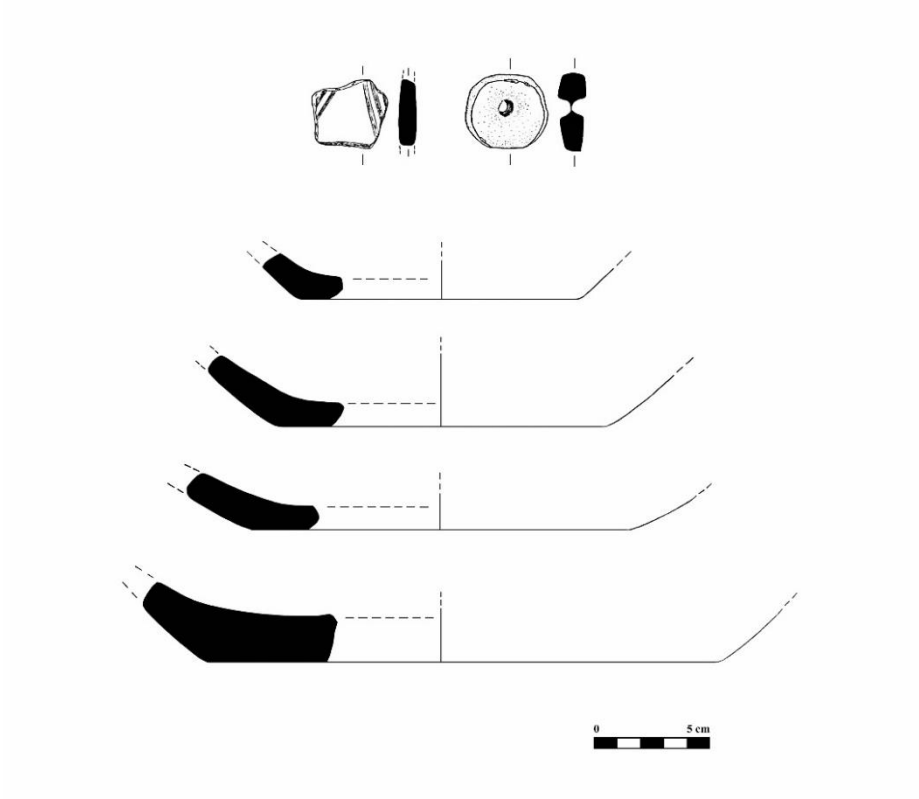
Fotoğraf 6. Danamayalı Yerleşmesi Keramik Örnekleri

Fotoğraf 7. Danamayalı Yerleşmesi Keramik Örnekleri

Çizim 1. Danamayalı Yerleşmesi Keramik Çizimleri

Çizim 2. Danamayalı Yerleşmesi Keramik Çizimleri